

עינת לחובר, עינת פלד ומיכל קומס (עורכות). נערות וגופן: מדברות, נוכחות, נסתרות. ירושלים: מאגנס. 2017. 292 עמודים

טליה טרזה אסן*

אסופת המאמרים נערות וגופן: מדברות, נוכחות, נסתרות בעריכת עינת לחובר, עינת פלד ומיכל קומס היא הספר הראשון המתפרסם בעברית בתחום לימודי נערות (girlhood studies), תחום אינטרדיסציפלינרי אשר צמח בשנות התשעים והמתמקד בחוויות ובפרספקטיבות הייחודיות של נערות, פרספקטיבות אשר נעדרו מלימודי נשים ומגדר ומחקר נעורים. התחום בוחן את הקטגוריה התרבותית-חברתית של נערות (girlhood) ומדגיש כי היא איננה הומוגנית אלא בעלת משמעויות פריטיקולריות הנגזרות מהצטלבויות של קטגוריות זהות כגון מעמד, אתניות, נטייה מינית ועוד (Aapola, Gonick, & Harris, 2005; Kearney, 2009). הספר מתמקד בסוגיית גופן של הנערות, המהווה סמן מרכזי במעבר מילדות לנערות ונתפס לרוב כמושא לביקורת, לפיקוח ולדיכוי אך לעיתים נתפס כמקור לעוצמה. לטענת העורכות, יחס אמביוולנטי זה משקף את שני השיחים הדומיננטיים ביחס לנערות, שהספר מבקש לחתור תחתם – שיח של קורבנות ושיח של עוצמה נשית (girl power). ואכן, חזקתו של הספר נובעת מהתייחסות מורכבת לפוטנציאל הפעולה של הנערות, למסגרת הפטריארכלית שהן נתונות בתוכה ולדינמיקה בין השניים. המאמרים העושים זאת בהצלחה יתרה הם אלו הקשובים לקולן של הנערות ומציגים את נקודות מבטן בנוגע לסוגיות הנחקרות.

כיאה לאינטרדיסציפלינריות של לימודי נערות, הכותבות משתייכות לשלל תחומי מחקר, כגון עבודה סוציאלית, משפט, מדעי הרוח והחברה. גם הזירות שבהן מתמקדים המאמרים הן מרובות וכוללות, בין היתר, את המרחב האינטרנטי, בית הספר, הרחוב וההליך המשפטי. גיוון זה מעיד על החשיבות בחקר נערות ומסייע בהפיכתן מנסתרות לגלויות. המשותף למחקרים השונים הוא גישת ניתוח פמיניסטית וביקורתית, ומלבד מאמר המבוא הכמותני כולם מבוססים על מתודולוגיה איכותנית של ראיונות עומק, ניתוח טקסטים או אתנוגרפיה.

נקודת חוזקה נוספת של האסופה נובעת מחיבור בין המחקר לפרקטיקה. האסופה כוללת מאמרים של אקדמאיות ונשות מקצוע העובדות עם נערות, ומרבית המאמרים מציעים המלצות לשינויי מדיניות לגבי נערות או עומדים על תוצאות של תהליכים או שיחים הנוגעים להן. בהתאם לכך, קהל היעד של הספר איננו רק חוקרות וחוקרים, אלא כל מי שיש לו עניין בחייהן וברוחתן של נערות. למרבה הצער, מרבית המאמרים אינם מתייחסים להצטלבויות של קטגוריות זהות נוספות בחייהן של הנערות, התייחסות אשר הייתה מעמיקה את הבנתנו במשמעויות ובחוויות הכרוכות בהיות נערה בישראל.

הספר מחולק למבוא ושלושה שערים. המבוא לספר, מאת עינת פלד, עינת לחובר ומיכל קומס, מציג ניתוח כמותני של פרסומים אקדמיים ועבודות גמר על נערות וגופן בישראל,

* החוג לסוציולוגיה ואנתרופולוגיה, אוניברסיטת תל אביב

ביקורת ספרים

מאז קום המדינה ועד היום, במטרה לחשוף את המגמות השולטות במחקר, המבטאות ברובן תפיסות שמרניות של קורבנות וסיכון.

השער הראשון של הספר, "מדברות", כולל שלושה מאמרים המתמקדים בקולותיהן ובפעולותיהן האקטיביות של נערות ביחס לגופן. מאמרן של שוש דוידסון ורבקה ריב"ק בוחן כיצד נערות מבינות את היחס שלהן ושל החברה לגופן, באמצעות דיונים עם נערות על פרקטיקות של שיתוף תמונות ברשתות החברתיות ודירוגן על ידי בני המין השני. ניתוח התופעה מנקודת מבטן של הנערות מציג אותן כשחקניות מחושבות המפיקות הנאה מהתופעה אך גם מעבירות עליה ביקורת, וכך מאתגר את המסגור המקרבן השכיח של תופעה זו. עינת לחובר וסיגל ברק-ברנדס מנתחות במאמרן את מקומם של יחסי אס-בת בבניית דימוי הגוף של הנערה בקמפיין הפרסום "יופי אמיתי" של חברת דאב, קמפיין שבו אימהות ובנותיהן משוחחות על גוף ודימוי עצמי ומטרתו לאתגר את תפיסת היופי הדומיננטית. הכותבות טוענות כי הקמפיין מציג מסרים שמרניים לצד מסרים ביקורתיים ופמיניסטיים, מכיוון שמחד גיסא הוא ממוקם במערכת מיתוג קפיטליסטית הלוקחת חלק בתרבות היופי, ומאידך גיסא הוא משמש במה להתבטאויות ולהעצמה של אותן אימהות ובנות. מאמרה של יעל (ילי) נתיב מספק פרספקטיבה מרעננת על תלמידות במגמות מחול, בטענתו כי באמצעות הקשבה לגוף והפעלתו במרחב חוות הנערות יכולת, ביטחון ואהבה לגופן. באופן זה נוצר הפוטנציאל להשתחרר מהקודים ומההבניות הגופניים הדכאניים שהם חלק מהחברות של נערות מגיל צעיר.

השער השני של הספר, "נוכחות", כולל חמישה מאמרים אשר בוחנים שיחים על נערות וגופן, בעיקר כאלו של אנשי מקצוע שונים. אורנית רמתי דביר ממפה במאמרה שיחים הגמוניים העולים מראיונות עם מורות לחינוך גופני בחטיבות ביניים. מתוכם, שיח הספורט מבטא ערכים של הישגיות ותחרותיות, ושיח הגוף הנשי התקין מעמיד מודל זה של גוף כתנאי להצלחתה של התלמידה בשיעורי חינוך גופני. המורות אמנם מבקשות להבין את רתיעתן של חלק מהתלמידות מהשיעורים, אך החיבור בין שני השיחים עלול לגרום לנערות לחוויות גופניות שליליות. מאמרן של טל תמיר ודנה וינברג מתבסס על התובנות אשר הופקו מהתוכנית "נערות לגופן", שמטרתה לייצר מרחבים פתוחים ובטוחים לשיחה על סוגיות של מיניות, גוף ובריאות. הכותבות מתארות את הדינמיקה שבין סקרנות לרתיעה ובין דיבור לשתיקה שמפגינות הנערות ונשות הצוות כלפי נושאים אלו, ופורטות את אופני הפעולה הנחוצים לנשות הצוות כדי לייצר שיח כן ומעצים עם הנערות וכך להרחיב את ארגז הכלים העומד לרשותן בהתמודדות עם סוגיות אלו. מיכל קומם ועינת פלד בוחנות במאמרן כיצד סיפוריהן של נערות שברחו מהבית בעקבות מצוקה משפיים את מודעותן לתפיסה החברתית הנורמטיבית, הגורסת כי מקומן הראוי של נערות וגופן הוא בבית. הצבת סיפורים אלו בלב הניתוח מחדדת את האקטיביות של הנערות גם לנוכח התנאים הקשים שהן מתמודדות עימם, בניסיונותיהן לחמוק מתיוג באמצעות התאמצותן להישאר בבית טרם הבריחה או הסילוק ובאמצעות שמירה על מראית עין של נורמטיביות בעת החיים ברחוב. מאמרן הנוקב של רוני אלוני-סדובניק ואתיה ברנהרט-מגן חושף את ההיבטים המשפטיים הייחודיים בקרב נערות נפגעות עבירות מין, אשר אינם זוכים להכרה ומעמיקים את הנזק הנפשי שנגרם לנערות. לטענת הכותבות, גופן של הנערות הופך במהלך המשפט לראייה מעבר לנדרש, באופן אשר מחייב אותן לבצע תהליכי ניתוק והיפרדות מגופן, מוביל להשפלתן במהלך המשפט ומעצים

את נרטיב האשמת הקורבן המופנה כלפיהן. ניצה קרן מתמקדת במאמרה בנרטיב המודר של הקרבת נערות צעירות בספרות העברית. קרן מנתחת את יצירותיהן של עמליה כהנא-כרמון, חנה בת שחר ודורית רכיניאן ומצביעה על האופנים השונים שבהם הסופרות מתארות את ניצולן והקרבתן של נערות צעירות בעבור הערכים של התרבות האבהנית בה הן חיות. השער השלישי, "נסתרות", מאגד שני מאמרים המתארים ניסיונות להעלים את הגוף ואת תהליכיו הביולוגיים. מאמרה המרתק של לימור מעורר דנון מתאר את התמודדויותיהן הכואבות של מתבגרות אינטרסקסואליות עם הסוד של גופן, אשר אינו תואם לאידיאלים גופניים חברתיים ולכן נתון לתהליך נרמול טיפולי-רפואי שאותו היא מכנה "מינגוף". מתבגרות אלו לכודות בין הצורך החברתי להסתיר את הגוף ובין היותו של הגוף נוכח וגלוי. במאמר החותם את האסופה מנתחת אילנה וייסברג את ייצוגי הווסת הראשונה בספרי הדרכה ישראלים למתבגרות. לטענתה, רוב הספרים הללו מבטאים גישה דואלית אשר מחנכת ל"אטיקט הווסתי" הפטריארכלי, הדוגל בהסתרה ובהשתקה של הווסת, אך בה בעת מציעה דרכים לחשוף את הווסת ולדון בה, וכך מאפשרת חתירה תחת אותו אטיקט. ספר זה מהווה תרומה משמעותית הן לתחום המתפתח של לימודי נערות והן לכל מי שבאות ובאים במגע עם נערות. הוא מסייע לנו להבין את המסגרת החברתית-תרבותית הפטריארכלית שבה הנערות נתונות ואת יכולת הפעולה שלהן בתוכה ומולה. בעזרת הספר נוכל להתחיל ולשרטט תמונת מצב ראשונית של נערות בישראל, המאתגרת את השיחים הפשטניים הנפוצים לגביהן.

מקורות

- Aapola, Sinika, Marnina Gonick, & Anita Harris (2005). *Young femininity: Girlhood, power and social change*. New York: Palgrave Macmillan.
- Kearney, Mary C. (2009). Coalescing: The development of girls' studies. *NWSA Journal*, 21(1), 1–28.